

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Маннапова Раъно Аббасовна
ТДИУ доценти, и.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация. Ушбу мақолада рақамли иқтисодиёт шароитида бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш масалалари ёритилган. Мақолада халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (ХМҲС) ва халқаро оммавий сектор бухгалтерия стандартлари (IPSAS)нинг аҳамияти таҳлил қилиниб, рақамли технологиялар - ERP тизимлари, электрон ҳисобот, булутли хизматлар ва блокчейн асосида ҳисоб юритишнинг имкониятлари кўрсатилган. Шунингдек, халқаро стандартларни миллий амалиётга жорий этишда учрайдиган муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари, рақамли трансформациянинг молиявий ҳисобот шаффофлиги ва самарадорлигига таъсири ёритиб берилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, бюджет ташкилотлари, бухгалтерия ҳисоби, халқаро стандартлар, ХМҲС (IFRS), IPSAS, рақамли трансформация, электрон ҳисобот, ERP тизимлари, булутли технологиялар, блокчейн.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования бухгалтерского учета в бюджетных организациях на основе международных стандартов в условиях цифровой экономики. Анализируется значение Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) и Международных стандартов учета в государственном секторе (IPSAS), а также показаны возможности бухгалтерского учета на основе цифровых технологий – ERP систем, электронной отчетности, облачных сервисов и блокчейна. Также рассматриваются проблемы, возникающие при внедрении международных стандартов в национальную практику, и пути их преодоления, а также влияние цифровой трансформации на прозрачность и эффективность финансовой отчетности.

Ключевые слова: цифровая экономика, бюджетные организации, бухгалтерский учет, международные стандарты, МСФО, IPSAS, цифровая трансформация, электронная отчетность, ERP-системы, облачные технологии, блокчейн.

Abstract: This article discusses the issues of improving accounting in budget organizations based on international standards in the context of the digital economy. The article analyzes the importance of International Financial Reporting Standards (IFRS) and International Public Sector Accounting Standards (IPSAS), and shows the possibilities of accounting based on digital technologies - ERP systems, electronic reporting, cloud services and blockchain. It also discusses the problems encountered in the implementation of international standards in national practice and ways to overcome them, as well as the impact of digital transformation on the

transparency and efficiency of financial reporting.

Keywords: digital economy, budgetary organizations, accounting, international standards, IFRS, IPSAS, digital transformation, electronic reporting, ERP systems, cloud technologies, blockchain.

Кириш. Ҳозирги вақтда рақамли иқтисодиёт глобал иқтисодий ривожланишнинг асосий драйверларидан бири сифатида жадал суръатларда шаклланиб бормоқда. Ахборот технологиялари ва рақамли инновациялар молиявий жараёнларни тубдан ўзгартириб, хусусан, давлат молияси ва бюджет ташкилотларидаги ҳисоб юритиш тизимини янги босқичга олиб чиқмоқда. Бюджет маблағларининг самарали ва мақсадли ишлатилиши, молиявий ҳисоботнинг аниқлиги ва шаффофлиги замонавий рақамли трансформация шароитида давлат бошқарувининг устувор йўналишларидан бирига айланди.

Бухгалтерия ҳисоби давлат секторида молиявий ресурсларни тўғри бошқариш, ҳисобдорликни таъминлаш ва жамоатчилик олдида очиқликни кафолатлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Шу боис халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (ХМҲС) ва халқаро оммавий сектор бухгалтерия стандартлари (IPSAS)ни жорий этиш орқали миллий ҳисоб тизимини модернизация қилиш зарурати тобора ортиб бормоқда. Ушбу стандартлар молиявий маълумотларнинг халқаро талабларга мос ва таққосланадиган бўлиши, давлат активлари ва мажбуриятлари бўйича ҳаққоний ахборот тақдим этилишини таъминлайди.

Шу билан бирга, рақамли технологияларни - ERP тизимлари, булутли ҳисоблаш, блокчейн ва сунъий интеллект асосидаги ҳисобот платформаларини жорий этиш бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш, инсон омилларини камайтириш ва тезкор қарорлар қабул қилиш имкониятларини оширмоқда. Лекин рақамли иқтисодиёт шароитида халқаро стандартларга асосланган ҳисоб тизимини жорий этишда ахборот хавфсизлиги, кадрлар салоҳияти ва ҳуқуқий меъёрларни уйғунлаштириш каби қатор муаммолар мавжуд.

Шу нуқтаи назардан, ушбу тадқиқотда рақамли иқтисодиётда бюджет ташкилотларининг бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш зарурати, унинг устувор йўналишлари ва амалга ошириш механизмлари ҳар томонлама ёритиб берилади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Сўнгги йилларда рақамли иқтисодиётнинг давлат молиясини бошқариш ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тизимига таъсири бўйича кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Халқаро даражада IFRS (International Financial Reporting Standards - Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари) [2] ва IPSAS (International Public Sector Accounting Standards - Халқаро оммавий сектор бухгалтерия стандартлари) [1] бюджет ташкилотлари ҳисоботини модернизация қилишда асосий методологик база сифатида қабул қилинган.

P.Caperchione (2015) [3] va K.Brusca (2018) [4] ишларида IPSAS'нинг давлат секторда молиявий шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлашдаги аҳамияти кенг ёритилган.

OECD ва World Bank ҳисоботларида рақамли трансформациянинг бюджет жараёнларига таъсири [5][6], электрон ҳисобот ва автоматлаштирилган бошқарув тизимларининг самарадорлиги алоҳида таъкидланади. Хусусан, ERP (Enterprise Resource Planning) ва блокчейн технологиялари асосидаги тизимлар молиявий маълумотларни аниқ, тезкор ва халқаро стандартларга мос тақдим этишда катта имкониятлар яратади.

Миллий адабиётда ҳам рақамли иқтисодиёт ва бухгалтерия ҳисобини интеграция қилиш масалаларига эътибор кучаймоқда. Масалан, А.Қурбонов (2021) [8] ва М.Холиқов (2022) [9] асарларида Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини рақамлаштириш жараёнлари, IPSAS стандартларини жорий этишда учрайдиган ташкилий ва ҳуқуқий муаммолар таҳлил қилинган. Шунингдек, Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг норматив ҳужжатлари миллий бюджет ҳисобининг рақамли инфратузилмасини яратишда асосий манба ҳисобланади.

Блокчейн технологиялари бўйича Tapscott & Tapscott (2017) томонидан таклиф қилинган “Blockchain Revolution” концепцияси молиявий операцияларнинг шаффофлиги ва маълумотларнинг ўзгармаслигини таъминлашда янги имкониятлар яратишини кўрсатади [7]. Шу билан бирга, рақамли иқтисодиёт шароитида кадрлар малакасини ошириш, ахборот хавфсизлигини таъминлаш ва рақамли ҳуқуқий базани ривожлантириш масалалари ҳам кўпгина тадқиқотларда долзарб масала сифатида қайд этилмоқда.

Анализ қилинган адабиётлардан келиб чиқиб, хулоса қилиш мумкинки, бюджет ташкилотларида халқаро стандартлар асосида бухгалтерия ҳисобини рақамли иқтисодиёт талабларига мослаштиришда назарий ва амалий жиҳатдан бир қатор масалалар ечимини топиши лозим: стандартларни миллий амалиётга интеграция қилиш, рақамли инфратузилмани яратиш, кадрлар салоҳиятини ривожлантириш ва ахборот хавфсизлигини таъминлаш.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида илмий ва ўқув-услубий адабиётлар таҳлили, педагогик кузатув, қиёсий таҳлил, умумлаштириш, муаммони қуйиш каби методлардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар.

Тадқиқот жараёнида бюджет ташкилотларидаги мавжуд бухгалтерия ҳисоб тизими ва рақамли иқтисодиёт талаблари ўртасидаги фарқлар чуқур таҳлил қилинди. Ҳозирги вақтда кўпгина бюджет ташкилотларида ҳисобот юритиш анъанавий дастурий таъминот ва қоғоз айланмасига асосланган бўлиб, маълумотларни қайта ишлаш тезлиги ва аниқлиги халқаро стандартлар талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Асосий кузатишлар:

- ХМҲС ва IPSAS стандартларига мослашув даражаси паст - бюджет ташкилотларининг кўпчилигида халқаро ҳисобот талабларига мослашиш

жараёни ҳали тўлиқ амалга оширилмаган;

- Рақамли технологиялардан фойдаланиш чекланган - ERP тизимлари, булутли ҳисоблаш ва блокчейн платформалари жорий этилиши сустрек кечмоқда;
- Кадрлар малакаси - халқаро стандартлар ва рақамли ҳисоб технологиялари бўйича билим етишмаслиги самарадорликни пасайтиради;
- Ахборот хавфсизлиги - рақамли инфратузилмаларда маълумотларни муҳофаза қилиш тизими тўлиқ шаклланмаган;
- Меъёрий-ҳуқуқий база - миллий қонунчилик IPSAS талабларига қисман мос келади, лекин рақамли трансформация жараёнини тўлиқ қўллаб-қувватламайди.

Таҳлиллар асосида қуйидаги натижаларга келинди:

- ХМҲС ва IPSAS асосида ҳисоб юритишнинг зарурлиги - халқаро стандартлар ҳисобот шаффофлиги ва таққосланишини таъминлайди, бу эса давлат молиясига ишончни оширади;
- Рақамли трансформация самараси - автоматлаштирилган ҳисоб тизимлари инсон омилини камайтиради, тезкорликни ва хато эҳтимолини пасайтиради;
- ERP ва блокчейн асосидаги тизимлар жорий этилиши - бюджет ташкилотларида маълумотлар интеграцияси ва шаффофлиги ортиб, коррупция хавфи камаяди;
- Кадрлар салоҳиятини ошириш зарурлиги - рақамли бухгалтерия ва халқаро ҳисобот стандартлари бўйича малака ошириш дастурларини кенг жорий этиш керак;
- Ҳуқуқий базани такомиллаштириш - миллий меъёрий ҳужжатлар IPSAS талабларига мослаштирилиши ва рақамли ҳисоботни қўллаб-қувватлаши лозим;
- Ахборот хавфсизлиги - молиявий маълумотларни муҳофаза қилиш учун киберхавфсизлик стандартлари ва ички назорат механизмларини кучайтириш талаб этилади;
- Амалиётга жорий этиш механизмлари - пилот лойиҳалар, рақамли платформалар ва автоматлаштирилган ҳисобот тизимларини босқичма-босқич жорий этиш мақсадга мувофиқ.

ХМҲС ва IPSAS стандартларини миллий тизимга интеграция қилишнинг илмий модели бу бюджет ташкилотларининг ҳисоб сиёсати халқаро стандартлар асосида қайта ишланиши керак ҳамда ХМҲС ва IPSAS стандартлари билан миллий қонунчилик ўртасидаги номуносибликни бартараф этиш бўйича илмий асосланган йўл харитаси ишлаб чиқиш зарур. Рақамли ҳисоб тизимининг концептуал моделида ERP, булутли технологиялар ва блокчейнга асосланган бюджет ҳисобини юритишнинг ягона илмий-амалий платформаси ишлаб чиқиши керак ва маълумотларни интеграция қилиш ва таҳлил қилиш учун “Big Data” ва сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш тавсия этилади.

Инновацион технологиялардан кенг фойдаланишда блокчейн ва сунъий интеллектни ҳисобот жараёнларига интеграция қилиш ҳамда ERP тизимлари орқали маълумотларни ягона марказлаштирилган базада юритиш керак.

Шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш учун жамоатчиликка очик молиявий ҳисобот порталларини яратиш ва давлат аудит тизимларида рақамли назорат ва таҳлил механизмларини кучайтириш лозим.

Кадрлар тайёрлашда давлат сектори бухгалтерлари учун рақамли ҳисобот ва IPSAS бўйича мунтазам малака ошириш курсларини жорий этиш, университетларда “Рақамли бухгалтерия ва халқаро ҳисобот стандартлари” йўналишида махсус фанларни жорий этиш.

Электрон ҳисобот ва ҳужжат айланишини стандартлаштиришда барча бюджет ташкилотлари учун электрон ҳисоботларни ягона форматда тақдим этишни жорий қилиш ҳамда электрон имзо ва блокчейн технологиялари ёрдамида ҳисобот маълумотларининг аслиги ва шаффофлигини таъминлаш керак.

Ахборот хавфсизлиги ва маълумотларни ҳимоя қилишни кучайтиришда давлат сектори учун махсус киберхавфсизлик протоколлари ва резерв нусхалаш тизимларини яратиш ҳамда ахборот тизимларига киришни кўп босқичли аутентификация орқали таъминлаш зарур.

Меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш:

- IPSAS талабларига мувофиқ миллий стандартлар ва қонунчилик ҳужжатларини янгилаш;
- Рақамли ҳисобот тизимларини қўллаб-қувватлайдиган норматив-ҳуқуқий базани мустаҳкамлаш.

Нazorat ва мониторингни автоматлаштириш учун давлат аудит тизимларида рақамли мониторинг ва таҳлил платформаларини жорий этиш, давлат маблағларидан фойдаланишда онлайн реал-тайм назорат имкониятларини яратиш лозим.

Хулоса. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, рақамли иқтисодиёт шароитида бюджет ташкилотларининг бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш давлат молиясининг шаффофлиги, ҳисобдорлиги ва самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (ХМҲС) ва халқаро оммавий сектор бухгалтерия стандартлари (IPSAS)ни жорий этиш орқали молиявий маълумотларнинг аниқлиги ва халқаро миқёсда таққосланиши таъминланади.

Рақамли технологиялар - ERP тизимлари, булутли ҳисоблаш, блокчейн ва сунъий интеллект - бюджет ҳисоботини автоматлаштириш, инсон омилини камайтириш ва тезкор бошқарув қарорларини қабул қилиш имкониятларини яратади. Шу билан бирга, ахборот хавфсизлиги, кадрлар малакаси ва меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш устувор вазифа сифатида қолмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, бюджет ташкилотларида рақамли иқтисодиёт талабларига мос келадиган, халқаро стандартларга асосланган замонавий бухгалтерия ҳисоб тизимини яратиш давлат бошқарувини сифат жиҳатидан

янги босқичга олиб чиқиши мумкин. Бу жараён молиявий интизомни кучайтиради, давлат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширади ва жамоатчилик ишончини мустаҳкамлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB). Handbook of International Public Sector Accounting Standards (IPSAS). New York: IFAC, 2023.

2. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards (IFRS) – 2023. London: IFRS Foundation, 2023.

3. Caperchione, E., & Mussari, R. The IPSAS Adoption Experience: A Global Perspective. Springer, 2015.

4. Brusca, I., & Montesinos, V. Public Sector Accounting and Auditing in Europe: The Challenge of Harmonization. Routledge, 2018.

5. OECD. Digital Government Index: Driving the Digital Transformation of the Public Sector. OECD Publishing, 2021.

6. World Bank. Public Financial Management Reform in the Digital Era. Washington, D.C., 2022.

7. Tapscott, D., & Tapscott, A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. Penguin, 2017.

8. А.Қурбонов, Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини рақамлаштириш йўналишлари. Тошкент: Молия нашриёти, 2021.

9. М.Холиқов, IPSAS стандартларини миллий амалиётга интеграция қилиш муаммолари. Тошкент давлат иқтисодиёт университети илмий мақолалар тўплами, 2022.